

Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982–1984

Lata 1982–1984 to czas szczególny w historii Polski. 13 grudnia 1981 r. na obszarze całego kraju wprowadzono stan wojenny, który trwał do 22 lipca 1983 r. (zawieszony 31 grudnia 1982 r.). Według zamierzeń władz miał on doprowadzić do likwidacji opozycji politycznej, uspokoić nastroje społeczne, zapobiec konfrontacji i spowodować powrót do sytuacji sprzed powstania „Solidarności”. Faktycznie oznaczał koniec nadziei na zmianę systemu władzy w kraju i *porozumienie* rządu ze społeczeństwem. Mimo poważnych i spokojnych wypowiedzi prymasa Polski Józefa Glempa z pierwszych dni po jego wprowadzeniu, represje stanu wojennego spotkały się z mocną krytyką władz Kościoła katolickiego¹. Negatywnych opinii nie szczędzono przywódcom PRL także w samej Częstochowie, odgrywającej szczególną rolę nie tylko jako miasto wojewódzkie, ale przede wszystkim ze względu na Jasną Górę, dla bardzo wielu – duchową stolicę Polski², do której już w pierwszym dniu stanu wojennego przybył prymas Polski³. Znaczenie Jasnej Góry w tamtym okresie znajduje potwierdzenie w literaturze przedmiotu, gdyż temat relacji państwo-Kościół w Częstochowie

---

¹ A.F. Dziuba, *Pierwsze reakcje Episkopatu Polski na stan wojenny (13–31 grudnia 1981)*, [w:] *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004, s. 25–69; J. Żaryn, *Episkopat Polski wobec wprowadzenia stanu wojennego*, [w] *Kościół i społeczeństwo...*, s. 9–23.

² Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie (dalej: AJG), sygn. 3455, Kronika Sanktuarium Jasnogórskiego od 1 stycznia 1980 do 31 sierpnia 1983 roku, s. 380–381, zapis z 13 XII 1981 r.

³ A.F. Dziuba, op. cit., s. 26–27.

podejmowano już wielokrotnie⁴. Cezury chronologiczne rozdziału, lata 1982–1984, obejmują czas trwania stanu wojennego, ale także okres następujący po nim. Pozwala to na przeanalizowanie działalności aparatu urzędniczego PRL w zakresie realizacji polityki władz państwowych wobec instytucji religijnych w województwie częstochowskim, bowiem czas zakończenia stanu wojennego wcale nie oznaczał zmiany kierunku reżimu politycznego.

W tym czasie w województwie częstochowskim (o obszarze 6.182 km²) mieszkało 759 500 osób (wg danych z 1984 r.). Pod względem wielkości obszaru, na 49 województw w Polsce, zajmowało 27 miejsce, a pod względem liczby mieszkańców 14 miejsce. Miasto wojewódzkie liczyło 244 100 mieszkańców, a drugie co do wielkości miasto – Myszków, zamieszkiwało 30 700 osób. Województwo było podzielone administracyjnie na 17 miast i 52 gminy, natomiast terenowe organa administracji państwowej stanowiły wtedy: 4 urzędy miast, 13 urzędów miejsko-gminnych i 39 urzędów gminnych.

W omawianym okresie na terenie województwa znajdowały się 4 diecezje Kościoła rzymskokatolickiego: częstochowska, katowicka, kielecka i opolska. Podzielone na dekanaty (wg danych z 1984 r.): 18 w diecezji częstochowskiej (w 1980 r. było ich 17), 2 w diecezji katowickiej, 2 w diecezji kieleckiej i 3 w diecezji opol-

---

⁴ Temat ten poruszany jest w opracowaniach o tematyce ogólnopolskiej, choćby: A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003; idem, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004. Także w licznych opracowaniach o tematyce regionalnej, choćby: „*Postanowiono zatłwić odmownie...*” *Budownictwo sakralne w diecezji częstochowskiej (1957–1989)*. Wybór dokumentów, Wstęp, wybór i oprac. A. Sznajder, W.P. Właźlak, Katowice-Częstochowa-Rzeszów 2008; *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945–1989*. Wybór dokumentów, red. W.P. Właźlak, A. Sznajder, Katowice 2009; K. Banaś, *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947–1989)*, Katowice 2013; A. Dziurok, *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012; Ł. Marek, „*Kler to nasz wróg*”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009; M. Mikołajczyk, *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, Częstochowa 2000; D. Thiriet, *Marks czy Maryja. Komuniści i Jasna Góra w apogeum stalinizmu (1950–1956)*, Warszawa 2002.

skiej. Łącznie na terenie województwa w 1984 roku było 198 parafii (172 w 1980 r.). 129 parafii należało do diecezji częstochowskiej (109 w 1980 r.), 23 do diecezji katowickiej (19 w 1980 r.), 24 do diecezji kieleckiej i 22 do diecezji opolskiej (20 w 1980 r.). W latach 1981–1984 powstało 26 nowych parafii, w większości przypadków były to zalegalizowane ośrodki działające od dłuższego czasu, tj. kościoły filialne i wikariaty eksponowane. Na terenie tych parafii następowała rotacja na stanowiskach proboszczów: 22 zmiany w 1982 r., 18 zmian w 1983 r. i 22 zmiany w 1984 r. W województwie nastąpił znaczny wzrost liczby duchownych: z 567 w 1980 r. do 777 w 1984 r. Szczególnie wzrosły liczby wikariuszy i zakonników – przedstawia to Tabela nr 1.

Tabela nr 1. Duchowieństwo diecezjalne i zakonne w województwie częstochowskim w latach 1980–1982.

Księża diecezjalni i zakonni	Stan liczebny w latach:	
	1980	1984
biskupi ⁵	4	4
dziekani	24	25
proboszczowie	172	198
wikariusze	269	451
inni	126	128
zakonnicy	121	314
w tym księża zakonni	71	74
Księża diecezjalni i zakonni razem	567	777

Źródło: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 13, Załącznik do sprawozdania z wizy-

⁵ W latach 1964–1984 biskupem ordynariuszem był Stefan Bareła, a od 1984 r. Stanisław Nowak. Biskupami pomocniczymi byli: od 1964 r. Tadeusz Szwa-grzyk, od 1965 r. Franciszek Musiel, od 1978 r. Miłosław Kołodziejczyk. Vide: P. Nitecki, Hierarchia Kościoła katolickiego, [w:] Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 84.

tacji Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie w dniach 26–29 listopada 1984 roku.

Ponadto na terenie województwa częstochowskiego funkcjonowały jednostki administracyjne ośmiu wyznań nierzymskokatolickich. Stan ten ilustruje Tabela nr 2.

Tabela nr 2. Wyznania nierzymskokatolickie w województwie częstochowskim w 1984 roku.

Wyznanie	Jednostki administracyjne (parafie, zbory)	Duchowni	Wyznawcy
Kościół polskokatolicki	1	2	1.600
Kościół ewangelicko-augsburski	2	2	600
Kościół prawosławny	1	1	120
Starokatolicki Kościół Mariawitów	1	1	600
Stowarzyszenie Wolnych Badaczy Pisma Świętego	3	4	150
Kościół Wolnych Chrześcijan	1	1	nie podano
Kościół Adwentystów	1	1	80
Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego	1	-	18

Źródło: AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 19, Załącznik do sprawozdania z wizytacji Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie w dniach 26-29 listopada 1984 roku.

Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie podlegał Urzędowi do Spraw Wyznań w Warszawie⁶ jako jednostce administracji państwowej PRL, funkcjonującej w latach 1950–1989. Miał zadanie kontrolowania działalności kościołów

⁶ Od kwietnia 1980 r. do maja 1982 r. ministrem-kierownikiem Urzędu do Spraw Wyznań był Jerzy Kuberski (1930–2007), a później do października 1988 r. – Adam Łopatka (1928–2003).

i związków wyznaniowych na terenie województwa. Był częścią aparatu represji i w tym celu współpracował z innymi komórkami administracyjnymi na szczeblu wojewódzkim, miejskim i gminnym (np. w zakresie budownictwa, finansów i oświaty), a także ze Służbą Bezpieczeństwa⁷.

Działalność państwowej administracji wyznaniowej w PRL była już tematem opracowań naukowych. Do najważniejszych należy zaliczyć prace Henryka Misztala, Artura Mezglewskiego, Andrzeja Nowakowskiego i Ryszarda Gryza⁸. Jednak działalność Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie nie została jeszcze przedstawiona w sposób wyczerpujący.

W latach 1982–1984 w Wydziale do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie pełna obsada stanowisk obejmowała pięć etatów. Z czasem liczba zatrudnionych zmniejszała się. Według danych z 1984 r., pracowały już tylko trzy osoby na stanowiskach: dyrektora, inspektora wojewódzkiego i starszego inspektora. W związku z tym, w specjalnym sprawozdaniu przygotowanym przez Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie stwierdzano, iż powoduje to

przeciążenie personelu pracą, zwłaszcza w okresach nasilenia ruchu pątniczego w Częstochowie, ujemnie odbija się na realizacji zadań⁹.

⁷ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 78, 390.

⁸ H. Misztal i A. Mezglewski, *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Pravo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny 26 – 28 października 2004)*, red. A. Mezglewski, P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2005, s. 32–70; A. Nowakowski, *Administracja spraw wyznaniowych w powojennej Polsce*, „*Kościół i Prawo*” 1998, nr 13, s. 27–39; R. Gryz, *Władze partyjno-państwowe odpowiedzialne za politykę wobec Kościoła katolickiego w Polsce (1944/45–1956)*, „*Czasy Nowożytnie*” 1997, nr 2, s. 129. A także: A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Pravo wyznaniowe*, Warszawa 2006, s. 30.

⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 6, Sprawozdanie z wizytacji Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie przeprowadzonej w dniach 26–29 XI 1984 r. przez przedstawicieli Urzędu do Spraw Wyznań: Joannę Dubaniewicz-Janus i Zdzisława Pijewskiego.

Urzędnicy zatrudnieni na stanowiskach kierowniczych mieli wykształcenie wyższe i byli członkami Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Według stanu zatrudnienia na dzień 1 stycznia 1983 r.¹⁰ dyrektorem był Jerzy Zalewski¹¹ (zatrudniony w Wydziale do Spraw Wyznań w Urzędzie Wojewódzkim w Częstochowie w 1975 r.), zastępcą dyrektora – Zbigniew Obolewski¹² (zatrudniony w 1977 r., od 4 lat w Wydziale), starszym inspektorem wojewódzkim – Waldemar Królak¹³ (od 3 lat w Wydziale), inspektorem wojewódzkim – Zofia Chład (zatrudniona w 1975 r., od 8 lat w Wydziale)¹⁴, a starszym inspektorem, zatrudniona 3 miesią-

---

¹⁰ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 29–30, Wykaz pracowników Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie wg stanu na dzień 1 I 1983 r.

¹¹ Jerzy Zalewski, ur. 1937 r., wykształcenie wyższe administracyjne. Miał spore doświadczenie pracując w różnych instytucjach: w szkole podstawowej (1954–1958), w Kopalni Węgla w Siemianowicach (1958–1960), w wydziale finansowym urzędu miasta (1960–1969), w Urzędzie Powiatowym w Myszkowie (1969–1975). Był członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Posiadał liczne wyróżnienia i odznaczenia: Srebrny Krzyż Zasługi, Medal XXX-lecia PRL, Zasłużony Pracownik Rady Narodowej, Zasłużony dla Rozwoju Województwa Katowickiego, Medal za Zasługi dla Obronności Kraju, Medal za Zasługi dla Województwa Częstochowskiego, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski za Zasługi dla Zachowania Ładu i Bezpieczeństwa (przyznany 22 lipca 1979 roku).

¹² Zbigniew Obolewski, ur. 1938 r., wykształcenie wyższe, pracował wcześniej w Wydziale Finansowym Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Częstochowie (1957–1958), w jednej ze szkół podstawowych w Częstochowie (1958–1960), w Powiatowym Domu Kultury w Częstochowie (1960–1961), w Studium Nauczycielskim w Gliwicach (1961–1963), w Szkole Podstawowej w Blachowni (1963–1966), w Zarządzie Oddziału Powiatowego Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) w Częstochowie (1966–1969), w jednej ze szkół podstawowych w Bielsku-Białej (1969–1977). Był członkiem PZPR. Posiadacz Złotej Odznaki ZNP, Srebrnej Odznaki Zasłużony Działacz Turystyki.

¹³ Waldemar Królak, ur. 1939 r., wykształcenie wyższe administracyjne. Był członkiem PZPR.

¹⁴ Zofia Chład, ur. 1939 r., wykształcenie średnie, była bezpartyjna. Wcześniej pracowała w Powiatowej Kolumnie Transportu Sanitarnego w Kłobucku (1958–1960) i w Zespole Opieki Zdrowotnej w Kłobucku (1960–1975).

ce wcześniej była Maria Kurzyńska¹⁵. Po jej odejściu z Wydziału¹⁶, zatrudniono na stanowisku inspektora wojewódzkiego Bogdana Bartelaka¹⁷ (w 1983 r.). W końcu stycznia 1983 r. odszedł z Wydziału Waldemar Królak, który od 1 lutego znalazł zatrudnienie w Urzędzie Miasta w Częstochowie¹⁸.

W 1983 r. informowano, że Wydział przeniesiono do *większych i bardziej reprezentacyjnych pomieszczeń*¹⁹, a rok później, podczas wizytacji przez urzędników Urzędu do Spraw Wyznań, warunki pracy pracowników określono jako dobre: cztery pokoje wyposażone w niezbędny sprzęt i urządzenia, literaturę, czasopisma i zbiory przepisów. Natomiast zarobki oceniono jako rażąco niskie w porównaniu do wynagrodzeń pracowników innych komórek Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie. Stwierdzono, że nie są one adekwatne do poziomu fachowości urzędników, doświadczenia i nakładu pracy. W 1984 r. dyrektor zarabiał 22.740 zł, inspektor wojewódzki: 13.370 zł, a starszy inspektor 11.800 zł²⁰. Konfrontując te zarobki z danymi statystycznymi z 1984 r. można stwierdzić, że oprócz dyrektora, inni pracownicy otrzymywali wynagrodzenia

---

¹⁵ Maria Kurzyńska, ur. 1946 r., wykształcenie średnie, była bezpartyjna. Pracowała wcześniej w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Przemysłu Wapienniczego w Częstochowie (1966–1971), w Częstochowskich Zakładach Sprzętu Motoryzacyjnego (1971–1973), w Spółdzielni Budownictwa Komunalnego „Promed” przy Urzędzie Miasta w Częstochowie (1973–1974), w Kuratorium Oświaty i Wychowania w Częstochowie (1975–1977).

¹⁶ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 26–28, Wykaz pracowników Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie.

¹⁷ Bogdan Bartelak, wykształcenie wyższe, był bezpartyjny. Wcześniej pracował m.in. w Zarządzie Rejonowym Polskich Kolei Państwowych (1977).

¹⁸ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 30, Wykaz pracowników... wg stanu na dzień 1 I 1983 r.

¹⁹ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 24, Sprawozdanie z sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie za 1983 roku.

²⁰ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 6, Sprawozdanie z wizytacji Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie przeprowadzonej w dniach 26–29 XI 1984 r. przez przedstawicieli Urzędu do Spraw Wyznań...

przeciętne lub niższe od przeciętnych w skali województwa²¹. Byli jednak członkami nomenklatury i w związku z tym dodatkowymi profitami wynikającymi z pracy w Wydziale o dużym znaczeniu politycznym mógł być ułatwiony dostęp do dóbr, które wówczas uchodziły za luksusowe.

W Archiwum Akt Nowych w Warszawie znajdują się sprawozdania, które charakteryzują działalność częstochowskiego Wydziału i jego stosunków z przedstawicielami Kościoła katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych, czy też stowarzyszeń zrzeszających ludzi wierzących. Adresatem tych sprawozdań była instancja wyższa, czyli Urząd do Spraw Wyznań. Z ustaleń Wydziału korzystały władze partyjne i Służba Bezpieczeństwa.

W powstałym w 1983 r. sprawozdaniu Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie, a dotyczącym 1982 r., czytamy że

Wprowadzenie w grudniu ubiegłego roku stanu wojennego przyjęte zostało przez większość osób duchownych na terenie województwa jako tzw. zło konieczne. W zasadzie w czasie pierwszych rozmów prowadzonych na ten temat z osobami duchownymi przez naczelników gmin, pracowników Wydziału do Spraw Wyznań, Pełnomocników KOK-u oraz Wojewodę Częstochowskiego – nikt z duchownych nie odważył się na negatywną ocenę dekretu o wprowadzeniu stanu wojennego, co najwyżej niektórzy rozmówcy powstrzymywali się od wyrażenia swego własnego stanowiska na ten temat.

Duchowni ci domagali się publicznie uwolnienia internowanych, ogłoszenia amnestii dla skazanych. W każdym przypadku z duchownymi prezentującymi taką postawę prowadzone były rozmowy ostrzegawcze, a także wyjaśniające intencje działań rządu i partii²².

Dalej informowano, że rozmowy te przeprowadzali naczelnicy

²¹ *Zatrudnienie i wynagrodzenia*, „Rocznik Statystyczny Województwa Częstochowskiego” 1985, s. 168–169.

²² AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 31, Sprawozdanie o sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie w 1982 r.

gmin, pracownicy Wydziału do Spraw Wyznań, wojewoda, i pełnomocnik Komitetu Obrony Kraju (KOK). Jednocześnie stwierdzano, że funkcjonujące na terenie województwa stowarzyszenia chrześcijańskie działały zgodnie z postanowieniami dekretu o stanie wojennym i zarządzeniami władz wojewódzkich. Wyjątek stanowili członkowie Klubu Inteligencji Katolickiej, którego działalność władze zawiesiły. Wyliczano, że na terenie województwa istniały: Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne liczące 250 członków, Stowarzyszenie PAX – 700 członków i 350 sympatyków, Towarzystwo Przyjaciół Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL) – 4.000 członków, Zrzeszenie Katolików „Caritas” – 40 członków (wyłącznie duchownych), Klub Inteligencji Katolickiej (KIK) – 200 członków i Społeczne Towarzystwo Polskich Katolików – 50 członków. Jak stwierdzano poza KIK-iem

*pozostałe stowarzyszenia czynnie uczestniczą w pracach na rzecz porozumienia narodowego o wprowadzenia kraju z kryzysu*²³.

W 1982 r. doszło do ośmiu rozmów wojewody częstochowskiego z ordynariuszem diecezji częstochowskiej, jednej rozmowy z ordynariuszem diecezji katowickiej i czterech rozmów z generałem zakonu oo. paulinów²⁴. Przedstawiciele władz państwowych z zadowoleniem odnotowywali przebieg tych spotkań, zaznaczyli że odbywały się w poprawnej atmosferze i z nastawieniem na rozwiązanie konfliktów na drodze dialogu. Niezależnie od tego naczelnicy gmin i pracownicy Wydziału do Spraw Wyznań przeprowadzili liczne rozmowy z proboszczami. Takie spotkania organizowano zwykle dwa razy w roku. Ponadto na rozmowy wzywano biskupów pomocniczych, pracowników kurii – zwłaszcza kanclerzy, przedstawicieli kleru diecezjalnego. Tematem dominu-

²³ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 31–32, Sprawozdanie o sytuacji wyznaniowej... w 1982 r.

²⁴ AJG, sygn. 3896, o. M. Królik ZP, *Postawa władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wobec paulinów 1948–1984 (Odpowiedź na Ankiętę Sekretariatu Episkopatu Polski)* [mps], Częstochowa – Jasna Góra 5 VII 1985, k. 28; D. Zamiatąła, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945–1989, t. I, Problematyka organizacyjno-personalna*, Kielce 2009, s. 288–293.

jącym było wyjaśnianie aktualnej polityki państwa i ukierunkowanie duchownych żeby zachowywali się lojalnie wobec władz państwowych i tak oddziaływali na wiernych, aby zachować spokój i ład społeczny²⁵.

Na podstawie całości działań podjętych w 1982 r. postanowiono przyjąć następujące wnioski do pracy na przyszłość:

1. W dalszym ciągu prowadzić działalność mająca na celu lojalizację kleru, w szczególności poprzez nawiązanie kontaktów naczelników gmin z duchowieństwem tam pracującym. W czasie prowadzonych rozmów wyjaśniać intencję działalności rządu i partii, angażując ich do współpracy na rzecz Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego.

W celu właściwego ukierunkowania pracy naczelników na tym od-cinku zespół w składzie

– Kierownik Wydziału Administracyjnego KW PZPR [Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – J.D.]

– Naczelnik Wydziału IV KW MO [Komitetu Wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej – J.D.]

*– oraz dyrektor Wydziału do Spraw Wyznań przeprowadzili w te-
renie rozmowy szkoleniowo instruktażowe z naczelnikami oraz
I sekretarzami komitetów gminnych, miejsko-gminnych i miej-
skich PZPR.*

*2. Kierownictwo Urzędu Wojewódzkiego w dalszym ciągu prowa-
dzić będzie częste rozmowy z ordynariuszami diecezji, mając na
celu maksymalne angażowanie kościelnych jednostek organizacyj-
nych do współdziałania i tworzenia właściwych warunków do re-
alizacji postanowień zawartych w porozumieniu Rządu i Episko-
patu z dnia 7 XI 1982 r. o zachowanie ładu i spokoju społecznego.
Te same założenia tyczą się również Wydziału do Spraw Wyznań,
jeśli chodzi o współpracę z klerem diecezjalnym, zakonnym oraz
kurialistami²⁶.*

Dalej w sprawozdaniu wyrażano opinię, że należy zrewidować

²⁵ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 32, Spra-
wozdanie o sytuacji wyznaniowej... w 1982 r.

²⁶ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 33, Spra-
wozdanie o sytuacji wyznaniowej... w 1982 r.

niektóre wytyczne oraz zarządzenia władz centralnych wydane w latach 1980–1981. Pracownicy Urzędu do Spraw Wyznań uznali te akty prawne za zbyt liberalne. Stwierdzili, że nie pozwalają na właściwą realizację polityki wyznaniowej, a ich rozmaita interpretacja może czasem sprawiać wrażenie nieprzestrzegania przepisów przez organy terenowe administracji państwowej²⁷.

Z kolei w sprawozdaniu z 1983 r. czytamy, że urzędnicy Urzędu do Spraw Wyznań uważali Kurię Diecezji Częstochowskiej za aktywny ośrodek dyspozycyjny kleru, ale umiarkowany politycznie. Działo się tak między innymi ze względu na osobę ordynariusza diecezji biskupa Stefana Barełę, uważanego za człowieka o postawie ugodowej. Biskup był wzywany cztery razy (od stycznia do sierpnia) na spotkania z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim. Tematem rozmów były przygotowania do pielgrzymki papieża Jana Pawła II, ale także sprawy związane z budownictwem sakralnym i próbami sakralizacji szkół. Biskupa upominano ze względu na niektóre wystąpienia duchownych, odbierane przez władze państwowe jako wrogie wobec ustroju socjalistycznego. Szczególnie ze względu na wystąpienia biskupa Franciszka Musiela. Zdaniem urzędników, biskup Bareła nawet jeśli zgadzał się z zarzutami wojewody, to później nie realizował uzgodnień. Przyczynę upatrywano w wewnętrznych rozbieżnościach w samej kurii i istniejącej dużej opozycji wobec ordynariusza diecezji częstochowskiej. W sprawozdaniu Wydziału do Spraw Wyznań wymieniano tych, których postrzegano jako szczególnych wrogów politycznych: redaktora naczelnego „Niedzieli” – ks. Ireneusza Skubisia; kierownika Wydziału Duszpasterskiego – ks. Mariana Pabiasza; odpowiedzialnego za budowę Wyższego Seminarium Duchownego – ks. Mariana Jezierskiego. Na terenie województwa częstochowskiego dostrzegano też około dwudziestoosobową grupę księży wrogo ustosunkowanych do władz państwowych. Byli to m.in.: ks. Marian Gołąbek i ks. Józef Biela z diecezji kieleckiej, a także: ks. Józef Słomian, ks. Tadeusz Wiśniewski, ks. Stanisław Józefczyk, ks. Tadeusz Gonera, ks. Marian Duda, ks. Zdzisław Gil-

---

²⁷ Ibidem.

ski, ks. Jan Szkoc i ks. Marian Kuzia²⁸ z diecezji częstochowskiej. Księża ci manifestowali swoją niechęć wobec ustroju socjalistycznego poprzez wrogie wystąpienia, a ks. Marian Gołąbek próbami reaktywacji „Solidarności” wśród rolników indywidualnych i organizowaniem spotkań zmierzających do tego celu²⁹.

Urzednicy wyrazili opinię, że księża z diecezji katowickiej i opolskiej byli bardziej ugodowi w stosunku do władz, niż ci z diecezji kieleckiej i częstochowskiej – przynajmniej na terenie województwa częstochowskiego.

Działalność innych kościołów i związków wyznaniowych oceniono jako znikomą. Wyliczano, że na terenie województwa funkcjonowały parafie: polsko-katolicka, prawosławna, ewangelicko-augsburska, mariawitów; zbory: Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, Wolnych Chrześcijan, Wolnych Badaczy Pisma Świętego i Stowarzyszenia Badaczy Pisma Świętego. Podkreślano jednak, że ich działalność jest lojalna w stosunku do władz PRL i nie ma *negatywnego wydźwięku politycznego*. Jako bardzo aktywnych oceniono „Świadców Jehowy”³⁰.

Obserwowano działalność stowarzyszeń katolików świeckich. Podkreślono, że w większości ich członkowie zachowują się lojalnie wobec państwa. Stowarzyszenie PAX usunęło ze swoich szeregów tych, którzy mieli negatywny stosunek do polityki władz. Pozostali aktywnie włączyli się do współtworzenia miejskich i wojewódzkich struktur Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON). Zgłosili licznych kandydatów w wyborach do rad narodowych. Ponadto, jak zaobserwowano, szukali nowych członków wśród młodych pracowników administracji państwowej. Zaraz też skrupulatnie podkreślono, że *działania te jednak nie przynoszą im większych efektów*³¹. Z kolei, powstały w 1981 r., Polski

²⁸ Na temat ks. Mariana Kuzi szerzej vide: J. Durka, *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, red. E. Skorupska-Raczyńska, G. Cyran, Gorzów Wielkopolski 2014, t. VI, s. 325-341.

²⁹ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 22, Sprawozdanie z sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie za 1983 r.

³⁰ Ibidem.

³¹ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 23, Spra-

Związek Katolicko-Społeczny (PZKS) wzmocnił swoje struktury i utworzył w Częstochowie cztery koła środowiskowe i planował otwieranie kolejnych. Członkowie Związku angażowali się w działalność w ramach PRON i podjęli działania związane z wyborami do rad narodowych. Ta lojalna postawa kontrastowała z próbami nawiązania bliskich kontaktów z Kurią Diecezjalną w Częstochowie. W sprawozdaniu zauważano, że członkowie PZKS planowali przekształcić swoją organizację w partię chrześcijańsko-demokratyczną. Natomiast Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne ograniczało swoją działalność do prowadzenia zakładów gospodarczych³².

W sprawozdaniu podkreślono duże zainteresowanie wojewódzkich władz partyjnych, z I Sekretarzem Komitetu Wojewódzkiego PZPR na czele, sprawami wyznaniowymi. Informowano, że Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego ściśle współpracował z Wydziałem Administracyjnym Komitetu Wojewódzkiego PZPR i służbami resortu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Pozwalało to na podejmowanie *możliwie najtrafniejszych decyzji*³³.

Wśród głównych działań wymieniano kontynuowanie procesu lojalizacji kleru oraz członków zgromadzeń zakonnych. Szczególnie silnie wspierano działalność Zrzeszenia Katolików „Caritas”. Koordynowano przygotowania do wizyty papieża. Nadzorowano działalność naczelników miast i gmin w zakresie realizacji polityki wyznaniowej i współuczestniczono w podejmowaniu decyzji dotyczących instytucji kościelnych i zakonnych, a także w odniesieniu do konkretnych osób duchownych. Oprócz tradycyjnych rozmów okresowych, odbywały się w niektórych przypadkach rozmowy ostrzegawcze. Podkreślano, że pracownicy Wydziału współuczestniczyli w pracach dotyczących modernizacji Częstochowy jako miasta turystycznego, ze względu na ruch pielgrzymkowy.

Przedstawiciele Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie, Joan-

---

wozдание z sytuacji wyznaniowej... za 1983 r.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

na Dubaniewicz-Janas i Zdzisław Pijewski, którzy w dniach 26–29 listopada 1984 r. wizytowali Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie, sytuację oceniali w sposób następujący:

Stały wzrost roli sanktuarium jasnogórskiego w duszpasterskim oddziaływaniu nie tylko w skali ogólnopolskiej, ale także coraz silniej na społeczności katolickiej diecezji częstochowskiej i sąsiednich. Traktując ruch pielgrzymkowy jako jeden z najsukuteczniejszych środków ożywiania religijności, hierarchia kościelna pobudza ruch pątniczy ma Jasną Górę nie tylko z ośrodków położonych bliżej Częstochowy, ale nawet z bardzo odległych regionów kraju.

Obserwuje się zwiększony ruch pątników z diecezji częstochowskiej i sąsiednich zwłaszcza w okresie świąt kościelnych i odpustów, a przede wszystkim w święto Wniebowzięcia NMP 15 sierpnia i święto MB Częstochowskiej 26 sierpnia. Do roku 1980 z diecezji częstochowskiej przychodziły do sanktuarium 2 piesze pielgrzymki. W roku 1984 było już ok. 50 takich pielgrzymek. Sanktuarium jasnogórskie wykorzystywane jest też przez lokalną hierarchię przy innych okazjach, jak np. pogrzeb ordynariusza diecezji (kondukt żałobny z bazyliki jasnogórskiej do bazyliki katedralnej przy udziale ok. 50 tys. osób, głównie mieszkańców Częstochowy i okolic, 50 biskupów, ok. 1 tys. księży i ponad 500 zakonnic).

Wzmożony ruch pielgrzymkowy i wykorzystywanie go przez część duchownych i świeckich do celów demonstracji politycznych nastręcza władzom wojewódzkim szeregu problemów gospodarczych, społecznych i politycznych, czemu usiłuje się zaradzić, podejmując różne inicjatywy zmierzające do przystosowania różnych urzędzeń miejskich do obsługi wzmożonego ruchu pątniczego i wyeliminowania szkodliwych zjawisk politycznych (głównie drogą³⁴ perswazji stosowanej wobec przedstawicieli władz kościelnych). W tej dziedzinie uzyskano wiele pozytywnych rezultatów, choć nie wszystkie problemy zdołano rozwiązać w pełni³⁵.

³⁴ Woryginał: droga.

³⁵ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 2, Sprawozdanie z wizytacji Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie przeprowadzonej w dniach 26–29 listopada 1984 r. przez

Uwagę urzędników przykuwała także praca duchownych Kościoła rzymskokatolickiego z dziećmi i młodzieżą. W sprawozdaniu pisano o konsekwentnym nauczaniu religii we wszystkich parafiach diecezji częstochowskiej, w wymiarze dwóch godzin tygodniowo i objęciu katechizacją ok. 70% uczniów szkół podstawowych i średnich. Poruszano temat duszpasterstwa akademickiego w dwóch ośrodkach. Podkreślano duże zaangażowanie kurii w organizowaniu m.in. kameralnych spotkań studentów. Urząd do Spraw Wyznań stał na stanowisku, że ośrodki duszpasterstwa akademickiego były wykorzystywane do indoktrynacji politycznej. Pisano o rozwoju ruchu oazowego w sześciu ośrodkach na terenie województwa, jak zauważono: *w atrakcyjnych turystycznie miejscowościach*, a także w pięciu ośrodkach poza województwem częstochowskim. Opisując aktywność duchowieństwa, używano specyficznego języka. Zarzucano księżom penetrację obozów harcerskich i próby odprawiania mszy świętych w ośrodkach harcerskich, czyli *wchodzenia z nabożeństwami*.

Szczególną antypatią darzono ks. biskupa Franciszka Musiela za jego wysiłki zmierzające do rozwoju duszpasterstwa rolników indywidualnych i głoszenie treści o tematyce społeczno-politycznej. Z niepokojem przyjmowano kontynuowanie prób odprawiania nabożeństw na terenie zakładów pracy oraz

*rozwój tzw. duszpasterstwa stanowo-zawodowego, a także penetracja i klerykalizacja różnych środowisk i dziedzin życia społecznego*³⁶.

Uważnie obserwowano sanktuarium jasnogórskie i prowadzoną na jego terenie działalność duszpasterską w środowiskach młodzieżowych i zawodowych. Zwracano uwagę na formy, takie jak czuwania nocne. Zauważano, że z tych form duszpasterstwa korzystają przedstawiciele inteligencji i byli działacze „Solidar-

---

przedstawiciele Urzędu do Spraw Wyznań: Joannę Dubaniewicz i Zdzisława Pijewskiego.

³⁶ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 3, Sprawozdanie z wizytacji Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie...

ności”. Dostrzegano zmiany zmierzające do wykorzystania przez Kościół coraz większej liczby zakonników i zakonnice w pracach duszpasterskich. W ocenie urzędników aparatu administracyjnego było to niebezpieczne gdyż:

Działalność duszpasterska nasycona jest przez część kleru treściami społeczno-politycznymi, w tym także antysocjalistycznymi i antyradzieckimi. Systematyczne przeciwdziałanie organów administracji państwowej przynosi pewne rezultaty, ale nie eliminuje całkowicie tego zjawiska³⁷.

Urzędnicy twierdzili, że administracja kościelna prowadziła bardzo aktywną działalność na rzecz rozbudowy bazy kadrowej i materialnej, co miało stanowić podstawę ekspansji Kościoła. Charakteryzowali to zwiększonym naborem do Wyższego Seminarium Duchownego – podwojeniem liczby kandydatów w porównaniu do sytuacji z lat siedemdziesiątych. Niepokój władz komunistycznych wzbudzały: prowadzenie naboru wśród młodzieży z rodzin robotniczych i inteligentkich, działalność jasnogórskiego centrum powołań zakonnych, wzrost liczby powołań zakonnych. Zaznaczano, że w latach 1975–1983 udzielono władzom kościelnym na terenie województwa 104 pozwoleń na budowę, w tym 24 na budowę obiektów sakralnych. Podkreślano, że główną częścią budownictwa kościelnego są domy katechetyczne, zaplecze dla kształcenia duchowieństwa oraz poprawa warunków mieszkaniowych i warunków pracy księży. Dodawano, że współczesne plebanie są budowane wraz z zapleczem katechetycznym i pomyślane jako obiekty dla organizacji życia kulturalnego w parafiach, a Kościół dąży do rozbudowy sieci parafialnej tak, aby na jednego duchownego przypadało więcej niż dwa tysiące wiernych (proporcje te zachowywano zwłaszcza w Częstochowie). Informowano, że Kościół dąży do zaktywizowania działalności wydawniczej poprzez działalność zgromadzeń zakonnych, a także wyko-

³⁷ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 4, Sprawozdanie z wizytacji...; Na temat wspierania „Solidarności” m.in. w: AJG, sygn. 3456, Kronika Sanktuarium Jasnogórskiego od 1 września 1983 [rkps], s. 187–189, zapis z 4 X 1984 r.

rzystuje publikacje sprowadzane z Zachodu, m.in. wydawnictwa Towarzystwa św. Pawła w Rzymie, czy też środki audiowizualne, tj. kasety, płyty, przezrocza, taśmy magnetofonowe. Zwracano uwagę na zabiegi zmierzające do podniesienia dochodu kurii poprzez opodatkowanie parafii (np. 100 zł od każdej opłaty pogrzebowej na budowę seminarium), sprzedaż dewocjonaliów, apele do ofiarodawców krajowych i zagranicznych³⁸.

W sprawozdaniu podkreślano lojalność wobec państwa duchownych nierzymkokatolickich. Zauważano też, że przy niskiej liczbie wyznawców (ponad 3000 osób, czyli ok. 0,4% mieszkańców województwa) najlepsze perspektywy na rozwój ma Kościół polskokatolicki – ok. 1600 wyznawców.

Na podstawie rozmów z pracownikami Wydziału i wojewodą częstochowskim, po zapoznaniu się z dokumentacją, a także po wizytacji dwóch parafii, domu zakonnego braci szkolnych, księgarni księży pallotynów i ogłędzinach obiektów sakralnych i kościelnych, Joanna Dubaniewicz-Janaszek i Zdzisław Pijewski z Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie mogli podsumować kontrolę. Stwierdzili, że częstochowski Wydział:

ma dobre rozeznanie przedmiotu działania, tj. stanu posiadania i działalności, a także respektowania porządku prawnego przez kościoły i związki wyznaniowe istniejące na terenie województwa. Jest to rezultatem stałych i stosunkowo częstych kontaktów z duchowieństwem oraz dobrego współdziałania z innymi organami administracji. [...] Wydział do Spraw Wyznań należycie spełnia swe zadania w dziedzinie nadzoru nad przestrzeganiem prawa przez kościoły i związki wyznaniowe³⁹.

Wizytatorów interesowało w jaki sposób ten nadzór się odbywa i czy dochodzi do konfliktów. W sprawozdaniu odnotowano:

W drodze ewolucji doszło do ułożenia poprawnych stosunków

³⁸ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 4–5, Sprawozdanie z wizytacji...

³⁹ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 5, Sprawozdanie z wizytacji...; vide: H. Dominiczak, op. cit., s. 78, 390.

z kurią biskupią w Częstochowie (a szczególnie z kanclerzem kurii, ks. infułatem Władysławem Karlikiem), a dość częste kontakty ułatwiają przywoływanie do porządku duchownych wykraczających w swej działalności poza sferę religii czy też naruszających prawo. Z pozostałymi kuriami (katowicką, opolską i kielecką) stosunki są również poprawne i w ostatnim czasie nie było napięć czy konfliktów.

[...] W dziedzinie respektowania zasad wolności sumienia i wyznania miał miejsce przypadek dyskryminacji na tle nauczania religii (w Złotym Potoku), który był przedmiotem rozmów z proboszczem i z kurią.

W zasadzie w pełni respektowane jest prawo budowlane. Na przestrzeni ostatnich lat stwierdzono 2 przypadki samowoli budowlanej (dobudowa zakrystii, budowa boksów garażowych w NSD [Niższym Seminarium Duchownym – J.D.]). W 1984 roku dokonano kontroli wszystkich obiektów sakralnych i kościelnych w budowie na terenie województwa.

Dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych jest respektowany. Również przepisy o zgromadzeniach są przestrzegane przez jednostki kościelne, a władze udzielają bez ograniczeń pozwoleń na procesje i pielgrzymki⁴⁰.

W konkluzji pozytywnie oceniono działalność pracowników Wydziału. Potwierdzono informację składaną w sprawozdaniach Wydziału, że kontakty z duchowieństwem, a zwłaszcza z proboszczami parafii, odbywały się często tj. około dwóch spotkań w roku z każdym proboszczem. Pozwalało to na skuteczne wywarcie presji na duchownych, tak aby ograniczyć ich zaangażowanie w działalność nie związaną z religią. Jak twierdzono, księża nie przysparzali wtedy większych problemów. Podkreślano systematyczność i dobre rezultaty rozmów naczelników miast i gmin z duchownymi. Jednocześnie postulowano opracowanie też takich rozmów, żeby pomoc władz wojewódzkich w tym zakresie była bardziej efektywna. Tezy te miałyby opracować Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie. Uważano, że

---

⁴⁰ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 6, Sprawozdanie z wizytacji...

byłyby one szczególnie przydatne w tych okresach czasu, kiedy prowadzono kampanie wyborcze do rad narodowych i Sejmu PRL⁴¹.

Pracownicy Wydziału koordynowali działalność innych jednostek Urzędu Wojewódzkiego, naczelników miast i gmin, poprzez bezpośrednie kontakty z przełożonymi i personelem określonych wydziałów i urzędów. Koordynację tę oceniano jako prawidłową, co umożliwiało *bezkolizyjne [...] załatwianie* spraw wnoszonych przez władze kościelne, jak i tych, w których urzędnicy widzieli za stosowne interweniować⁴².

Z niepokojem obserwowano narastanie ruchu pątniczego w Częstochowie. Stwierdzano, że zakłóca to normalne funkcjonowanie miasta, utrudnia pracę wielu służb, generuje znaczne koszty związane z koniecznością utrzymania ich na odpowiednim poziomie. Powoduje konieczność utrzymywania wysokiego poziomu usług. Dlatego też postulowano nasilić naciski na Kościół, aby ograniczono wzrost liczebny zarówno pielgrzymek, jak i ich uczestników. Chciano, żeby nie organizowano nowych pielgrzymek, bazowano jedynie na tych tradycyjnych i nie przedłużano ich tras przemarszu. Ponadto proponowano opodatkowanie pielgrzymek na rzecz gospodarki komunalnej Częstochowy. Zwracano szczególną uwagę na konieczność ograniczenia możliwości wykorzystywania pielgrzymek do celów manifestacji politycznych, czy jak to oceniali urzędnicy – indoktrynacji. W tym celu szczególnie egzekwowano respektowanie regulaminu pielgrzymek. Postulowano usprawnienie i skoordynowanie działań organów administracji państwowej, aby wzmocnić nadzór nad przestrzeganiem prawa przez grupy pątnicze, a także poprzez zastosowanie uproszczonej procedury odmawiania pozwoleń tym organizatorom pielgrzymek, którzy naruszają prawo i pozwalają pielgrzymom na manifestowanie poglądów politycznych, czyli: *dopuszczają do wykorzystania ruchu pątniczego do celów politycznych*.

Zwracano uwagę na niewłaściwe w opinii urzędników zachowywanie się pielgrzymów z krajów zachodnich, szczególnie

---

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

z Włoch i Francji. Zgłoszono potrzebę ograniczenia ich pielgrzymek do rozmiarów symbolicznych. Planowano osiągnąć ten efekt poprzez stosowanie restrykcyjnej polityki wizowej.

Chciano, aby ogrodzenie klasztoru jasnogórskiego miało dekoracje o treściach religijnych. Miało to uniemożliwić umieszczanie na nim treści politycznych. Postulowano pogłębić analizę treści głoszonych przez księży z ambon, jak i tych publikowanych w wydawnictwach kościelnych. Wyciągane z tego informacje i wnioski miały służyć eliminowaniu wrogości i konfliktów społecznych, skłonieniu duchownych do większego zaangażowania w kształtowaniu etyki społecznej i zwalczania *plag społecznych*⁴³.

Niektóre zagadnienia wykraczały ponad możliwości pracowników Wydziału do Spraw Wyznań. Proszono warszawską centralę – Urząd do Spraw Wyznań o sporządzenie analizy tygodnika „Niedziela” i udostępnienie jej władzom wojewódzkim w celu wykorzystania w pracy z duchowieństwem. Zgłaszano konieczność wykorzystania ekspertów prawa do oceny publicznych wystąpień duchownych. W przypadku łamania prawa domagano się zdecydowanych działań prawnych przeciwko księżom. Postulowano uprecyzyjnienie przepisów prawa tak aby religia nie mogła być wykorzystywana do celów walki politycznej. Zgłaszano brak popularnych opracowań na temat działalności kościołów i związków wyznaniowych, ich prawa wewnętrznego i polityki wyznaniowej państwa. Byłyby one pomocne w pracy naczelników miast i gmin, a także służyłyby doszkoleniu kadry administracyjnej. Jednocześnie informowano o potrzebie organizacji tematycznych seminariów, publicznych dyskusji, odczytów.

Stwierdzono zaniedbania w zakresie pracy kuratora oświaty i wychowania w Częstochowie, któremu zarzucano brak wizytacji Niższego Seminarium Duchownego. Ten zaś tłumaczył się, że nie ma ku temu odpowiednich dyspozycji Ministerstwa Oświaty i Wychowania w Warszawie.

Postulowano wzmocnienie nadzoru państwa nad budownictwem kościelnym i uchylenie Zarządzenia nr 47 Prezesa Rady Mi-

⁴³ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 8, Sprawozdanie z wizytacji...

nistrów, rozróżniającego obiekty poniżej i powyżej 600 m², co pozwalało stosować uproszczoną procedurę uzyskiwania pozwoleń na budowę obiektów sakralnych

otwierając szeroko wrota do wzmożonego ruchu budowlanego i zmniejszając możliwości ingerencji administracji państwowej⁴⁴.

Wydział do Spraw Wyznań w Częstochowie był instytucją administracji terenowej, która realizowała politykę władz państwowych wobec kościołów i związków wyznaniowych, a szczególnie wobec Kościoła katolickiego, który był postrzegany jako najpoważniejszy przeciwnik polityczny. Konsekwentnie i możliwie skrupulatnie zbierano informacje o wszelkich przejawach życia religijnego mieszkańców województwa, także o stowarzyszeniach, których formy działalności starano się kontrolować. Można wnioskować, że aktywność Wydziału w dużej mierze polegała na ograniczeniu wpływów Kościoła w społeczeństwie, powstrzymaniu jego oddziaływania społecznego i politycznego. Z zadowoleniem odnotowywano wszelkie rozłamy i słabości Kościoła. Działaniom czysto administracyjnym i kontrolnym towarzyszyły formy nacisku na duchownych, tak aby uniemożliwić im uzewnętrznianie postaw o charakterze opozycyjnym i spowodować wrażenie iż Kościół popiera działania władzy państwowej. W sposób konsekwentny chciano podporządkować państwu inne kościoły i związki wyznaniowe. Obserwowano ich możliwości rozwoju i oczekiwano lojalnej postawy wobec władz politycznych. Ze sprawozdań wynika, że województwo częstochowskie ze względu na Jasną Górę i ogromny ruch pielgrzymkowy traktowano szczególnie, a kluczem do przejęcia kontroli i zahamowania życia religijnego miał być restrykcyjny aparat urzędniczy, którego działalność obejmowała te same zagadnienia zarówno w miesiącach przed wprowadzeniem stanu wojennego, jak i w czasie jego trwania, czy też w okresie bezpośrednio po jego zakończeniu.

---

⁴⁴ AAN, Urząd do Spraw Wyznań Gabinet Ministra, sygn. 128/54, k. 9, Sprawozdanie z wizytacji...

Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982–1984

(Streszczenie)

Rozdział omawia działalność Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie w latach 1982–1984, na podstawie sprawozdań i wytworzonych przez tę instytucję i kontrolujący ją Urząd do Spraw Wyznań w Warszawie. Wydział do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie realizował politykę władz państwowych wobec kościołów i związków wyznaniowych. Był częścią aparatu represji. Szczególnie wrogo traktowano Kościół katolicki, który postrzegano jako najpoważniejszego przeciwnika politycznego. Działalność administracyjna miała doprowadzić do ograniczenia aktywności instytucji religijnych, a nawet do przejęcia nad nimi kontroli. Nadrzędnym zadaniem było ograniczenie wpływów Kościoła w społeczeństwie, powstrzymanie jego oddziaływania społecznego i politycznego. Działaniom czysto administracyjnym i kontrolnym towarzyszyły formy nacisku na duchownych, tak aby uniemożliwić im uzewnętrznianie postaw o charakterze opozycyjnym. Województwo częstochowskie ze względu na Jasną Górę i ogromny ruch pielgrzymkowy traktowano szczególnie restrykcyjnie.

Religious issues in Częstochowa Voivodeship in the light of the reports of the Department of Religious Affairs of the Częstochowa Voivodeship Office and Office for Religious Affairs in Warsaw in the years 1982–1984

(Summary)

The chapter discusses the activity of the Department of Religious Affairs of the Częstochowa Voivodeship Office from the period of 1982 to 1984 on the basis of reports issued by this institution as well as the Office for Religious Affairs in Warsaw controlling the Department. The Department of Religious Affairs of the Częstochowa Voivodeship Office pursued the policy of state authorities towards churches and religious organizations, and was a part of the repressive apparatus. The Catholic Church, regarded as the most serious political opponent, was treated

with particular hostility. The administrative actions aimed to reduce the activity of religious institutions and even to take control over them. Limiting influences of the Church in the society and restraining its social and political actions were priority matters. Purely administrative and control operations were accompanied by various forms of pressure on clergymen aiming to prevent them from manifesting their opposing attitudes. Częstochowa Voivodeship was particularly subject to restrictions due to Jasna Góra Monastery and massive pilgrimages.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Urząd do Spraw Wyznań. Gabinet Ministra

Archiwum Jasnogórskie w Częstochowie
Kronika Sanktuarium Jasnogórskiego od 1 stycznia 1980 do 31 sierpnia 1983 roku
Kronika Sanktuarium Jasnogórskiego od 1 września 1983
o. M. Królik ZP, *Postawa władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wobec paulinów 1948–1984 (Odpowiedź na Ankiety Sekretariatu Episkopatu Polski) [mps], Częstochowa – Jasna Góra 5 VII 1985*

Literatura

„Postanowiono załatwić odmownie...” *Budownictwo sakralne w diecezji częstochowskiej (1957–1989). Wybór dokumentów, Wstęp, wybór i oprac. A. Sznajder, W.P. Właźlak, Katowice-Częstochowa-Rzeszów 2008.*

Banaś K., *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec pielgrzymek stanowych do Piekar Śląskich (1947–1989)*, Katowice 2013.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.

Durka J., *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, t. VI, red. E. Skorupska-Raczyńska, G. Cyran, Gorzów Wielkopolski 2014.

Dziurok A., *Krucztoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012.

- Gryz R., *Władze partyjno–państwowe odpowiedzialne za politykę wobec Kościoła katolickiego w Polsce (1944/45–1956)*, „Czasy Nowożytnie” 1997, nr 2.
- Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W. J. Wysocki, Warszawa 2004.
- Marek Ł., „Kler to nasz wróg”. *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisz P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006.
- Mikołajczyk M., *Władza Ludowa a Diecezja Częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Misztal H. i Mezglewski A., *Zakres kompetencji, styl działania i cele Urzędu do Spraw Wyznań*, [w:] *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny 26 – 28 października 2004)*, red. A. Mezglewski, P. Stanisz, M. Ordon, Lublin 2005.
- Nitecki P., *Hierarchia Kościoła katolickiego*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Nowakowski A., *Administracja spraw wyznaniowych w powojennej Polsce*, „Kościół i Prawo” 1998, nr 13.
- Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945–1989. Wybór dokumentów*, red. W.P. Włazlak, A. Sznajder, Katowice 2009.
- Thiriet D., *Marks czy Maryja. Komuniści i Jasna Góra w apogeum stalinizmu (1950–1956)*, Warszawa 2002.
- Zamiatała D., *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945–1989, t. I, Problematyka organizacyjno-personalna*, Kielce 2009.
- Zatrudnienie i wynagrodzenia*, „Rocznik Statystyczny Województwa Częstochowskiego” 1985.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- Żaryn J., *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.